

КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА

Здійснено аналіз педагогічної спадщини І. Огієнка та інших видатних вчених. Представлені результати дослідження щодо основних компонентів педагогічної культури.

В історії нашої країни є постаті, доробок яких може слугувати багатьом поколінням. Таким є вчений, провісник, поет і перекладач, громадський діяч й ієрарх церкви, педагог Іван Іванович Огієнко. В його історичних, філософських, педагогічних працях можна знайти витоки для дослідження багатьох суспільних, наукових, освітніх проблем, проте центральною є проблема культури. "Культура наша давня, велика, оригінальна, самостійна і серед слов'янських народів посідає почесне, одно із перших місць,- писав Іван Огієнко. "Сила народу – в силі його культури", – наголошував він [1:130]. Просвітник Іван Огієнко у своїх працях і проповідях намагався довести важливість духовної культури в житті кожного народу, зокрема українського: "Духовна культура творить із людини найдосконалішу одиницю"[1:131]. І.І. Огієнко визначає, що "духовна культура – то інтелектуальний стан народу, то розвиток всенародного розуму: його науки, віри, переконань, звичаїв, етики та ін" [1:115]. Вона відіграє, на його думку, провідну роль у творенні національної еліти – національної інтелігенції.

У своїй праці "Українська культура" та проповіді "Творимо українську культуру всіма силами нації" Іван Іванович Огієнко порушує питання духовності інтелігенції, стверджуючи, що "тільки ж національно-свідома інтелігенція становить родючий ґрунт для національного зросту цілого народу" [1,134]. Професор І.І.Огієнко підкреслює, що виховувати у дітей змалку національну духовну культуру – завдання кожного вчителя і батьків: "Національна свідомість, що росте з національної духовної культури, це наймогутніший ґрунт для самостійного життя народу" [2:132]. Важливою ділянкою просвітницької діяльності митрополита Іларіона (І. Огієнко) було проповідництво. У проповідях він часто порушував питання культури людини, проявляючи педагогічні здібності, талант учителя.

Аналіз багатогранної творчої спадщини І.Огієнка дає можливість зробити висновок, що ідеї загальної культури він безпосередньо пов'язував з культурою педагога і його численні наукові праці з філософським, історичним, педагогічним змістом потребують нового переосмислення і вивчення, нових підходів до питання загальної та професійної культури педагога.

Проблема культури є вічною і завжди актуальною. Проте останнім часом до цієї проблеми особливо прикута увага філософів і політологів, соціологів і культурологів, психологів і педагогів. Причиною цього є побудова в Україні нового демократичного суспільства. Демократизація суспільства можлива і обов'язково передбачає високий рівень культури усього населення.

Глибокі соціальні й економічні зрушення, що відбуваються на межі третього тисячоліття в Україні, спонукають до реформування системи освіти, яка має сприяти утвердженню людини як найвищої соціальної цінності. Лише компетентна, самостійна і відповідальна, з чіткими громадянськими позиціями індивідуальність, а точніше вихована людина, здатна до оновлення суспільства, забезпечення державності України, розвитку її економіки та культури. Виховання такої людини доручено армії освітян.

У цільовій комплексній програмі "Вчитель" зазначається, що "завдяки діяльності педагога має реалізуватися державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку, збереженні і примноженні культурної спадщини й формуванні людини майбутнього" [3:1]. Це завдання може бути виконане тільки щоденною, сумлінною, чесною працею багатьох вчителів, які підтверджують слова Я.А. Коменського, що справа вчителя, скромна зовні, є однією з величезних справ в історії.

Нині, коли школа переорієнтовується на вимоги ринкової побудови всіх сфер соціального життя держави, найперше змінилася роль вчителя як центральної фігури в організації навчально-виховного процесу. Школі потрібен вчитель, який би виконував свою роботу професійно. Є підстави говорити про тенденцію до розшарування вчителів середніх шкіл за рівнем майстерності. З'являється так званий елітний вчитель. Його характерні риси – професіоналізм, впевненість в собі, оптимістичне сприймання світу, заповзятість, творчість. За аналогією з економічним чуттям, такому вчителю притаманне чуття сучасності в педагогічній реальності. Такий вчитель поєднує в собі вузьку спеціалізацію з широким світобаченням. Він готовий завжди оволодівати новими формами, методами, технологіями навчання і виховання. І це дає йому впевненість у завтрашньому дні. Такий вчитель стверджує оптимістичний підхід до дійсності, стійкий у стресових ситуаціях, соціалізується в умовах кризи, залишається для учня важливим суб'єктом його соціалізації. Для нього характерна висока загальна і професійна культура. Але поряд з ним існує вчитель-ремісник, вчитель-заробітчанин. Проведені, за нашим проханням, студентами дослідження в школі, свідчать про те, що вчителі за багатьма параметрами не відповідають вимогам сучасності. Навчально-виховний процес у школі зберігає офіційно-авторитарний характер: 68 відсотків вчителів здійснюють взаємодію з школярами на основі формальних, дистанційних, авторитарних стосунків. Близько половини учнів незадоволені рівнем одержаних знань, кожний п'ятий не бажає відвідувати школу. В результаті обстеження випускників шкіл виявлено: 15 відсотків випускників ставиться до школи негативно, 48 відсотків – байдуже, 6 відсотків – ненавидять школу, позитивно характеризують школу – 31 відсоток, а з любов'ю ставляться до неї лише 4 відсотки. Отримані дані свідчать про те, що вчитель не завжди є взірцем, прикладом для учнів. Складна фінансово-економічна ситуація наклала свій відбиток на взаємини педагога з учнем. Близько 80 відсотків вчителів школи несуть в класи смуток, роздратування, крик і повчання, поганий настрій і авторитаризм. Тому 90 відсотків учнів хочуть бачити вчителя життєрадісним, веселим, з гарним настроєм, доб-

рим. В умовах нинішнього кризового соціуму учень особливо гостро реагує на дисгармонію у стосунках з вчителем та потребує з його боку особливого педагогічного уміння – тонко реагувати, бережно торкатись, не нав'язливо любити, бути чуйним і людяним, оптимально вибирати методи впливу.

Наведені приклади свідчать про нагальну потребу учнів мати вчителя, який би завжди виступав сучасним і надійним посередником між особистістю учня та позитивним соціальним досвідом. Державна національна програма "Освіта. Україна ХХІ століття" одним із напрямів реформування освіти визначає підготовку нової генерації вчителів з високим рівнем загальної і педагогічної культури, які б втілювали в життя основні принципи перебудови освіти, а саме: гуманізацію, гуманітаризацію, демократизацію, етнізацію, індивідуалізацію.

У педагогічному плані гуманізм означає людяність, рису характеру, яка найповніше виявляється в любові і повазі до людей і передбачає високий рівень вимогливості. Ще А.С. Макаренко запропонував основний принцип: чим більше поважаю, тим більше вимагаю. Але вимогливість повинна бути конкретно стабільною і доброзичливою. Принципи гуманізації, демократизації, індивідуалізації реалізуються в новому демократичному напрямі педагогіки – педагогіки співробітництва, в деяких джерелах вона називається педагогікою толерантності. В основу педагогіки толерантності покладена нова парадигма виховання, сутність якої – формування виховуючих суб'єкт-суб'єктних відносин, суб'єкт-суб'єктної взаємодії вихователя і вихованця. Основою виховання мають стати діяльність, спілкування, взаємини. Метою виховання – самовираження і повна самореалізація учня, студента як суб'єкта виховання. А.Бойко дає таке визначення "Виховуючі відносини в загальноосвітній школі – це спеціально організована під керівництвом вчителя творча, морально-естетична взаємодія суб'єктів виховання, спрямована на досягнення мети виховання, зумовлена всією системою суспільних відносин, загальнолюдських і національних цінностей, що відповідає певному стану розвитку суспільства" [4:25]. Тобто, йдеться не про стихійні взаємини, а про відносини, спеціально організовані, педагогічно доцільні, моральні і естетичні. Рівні виховуючих взаємин: найвищий – співтворчість, високий – співробітництво, елементарний – супідрядність.

У формуванні особистості вчителя є два головних аспекти – професійний і культурний. Тобто, вищий навчальний заклад покликаний давати не тільки знання, а й формувати особистість педагога, виховувати такого педагога, хто, за словами Тараса Григоровича Шевченка, був би апостолом правди і науки і уособленням совісті нації. Потрібен культурний вчитель. Культурний педагог – це не взірєць формально-етикетної шляхетності, а інтелігентна людина за своєю найвищою духовною сутністю, із творчим і гуманним способом світобачення, світосприймання. Саме культура є підґрунтям формування особистості вчителя. Ще у Великій Хартії університетів в 1638р. в Сорбонні для об'єднання всіх університетів було проголошено: вища школа є інститутом відтворення і передачі культури. Отже, особливої актуальності саме сьогодні набуває теза "Від людини освіченої – до людини культури", що означає відродження національної інтелігенції, створення внутрішніх передумов для розвитку творчої індивідуальності. Тільки у культурному середовищі можуть формуватися спеціалісти, здатні вільно і широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство і школа зокрема.

Термін "культура" має латинське походження, означає "обробка, опрацювання людиною чогось природного". Спочатку цей термін застосовувався як обробка землі. Але уже і в давні часи він мав друге значення – культивування духу. Оратор, філософ, політичний діяч Риму Цицерон використовує цей термін для характеристики внутрішнього світу людини, говорячи про культуру душі. У середньовіччі існувало поняття "розумова, духовна культура". В Епоху Відродження в системі цінностей духовної культури вирізняються ідеї гуманізму. Гуманісти привносять у духовну культуру свободу суджень, сміливий критичний дух. Якщо античні філософи сповідали заповідь: "Пізнай самого себе", то філософи Ренесансу обрали іншу – "Твори самого себе", вважаючи, що людина сама творить свою долю, живе за власним розумом, тобто, духовна культура є процесом удосконалення самої людини. Розвиток античної культури періоду середньовіччя, а потім Ренесансу призвели до виникнення іншої тріади – єдність духовних цінностей як Істина, Добро, Краса, котрі об'єднались у єдине ціле – гуманізм, де людина визнається критерієм розвитку суспільства, найвищою метою. Видатні діячі епохи Відродження поклали початок новій світській культурі, не тільки зверненої до людини, але й вихідної від неї. Культура відродження була орієнтована на індивідуальний тип духовної діяльності, який і сьогодні є своєрідним еталоном творчої особистості. Починаючи з XVII століття, термін "культура" використовується вже більш широко: не тільки для визначення окремих напрямів, способів, результатів діяльності людини, а й для того, що нею створене та існує поряд з природою. Вперше в такому тлумаченні цей термін застосував С.Пуфендорф, саме це твердження стало основою концепції І.Т.Гердера, який вважав, що культура є продуктом діяльності людей та одночасно стимулом їх подальшого розвитку. В його концепції розвитку людства культура виступає в якості "другого народження людини". Він стверджує: яка традиція виховання, такою стає людина, її образ.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури встановлено, що феномен "культура" – багатозначний, відрізняється складністю та багатоваріантністю. Незважаючи на велику кількість визначень поняття "культура", можна виділити такі основні положення: сутність культури – гуманістична, людинотворча, яка полягає в конкретизації загальнолюдських цінностей стосовно кожної людини; продуктом і одночасно творцем культури є людина; головним джерелом культури є діяльність людини; культура включає в себе способи і результати діяльності людини; культура розглядається як механізм, що регламентує і регулює поведінку та діяльність людини, а саме людина є її носієм і ретранслятором, тобто, культура – специфічно людський спосіб буття, котрий визначає весь спектр практичної і духовної активності людини, її можливі взаємодії з навколишнім світом і собою. Отже, людина культури – це гуманна особистість. Людина культури – це духовно багата особистість, яка володіє творчими здібностями, віддана своїй справі, захоплена нею. Людина культури – особистість творча, яка постійно розмірковує, мислить альтернативно, незадоволена одержаними здобутками, володіє розвинутим прагненням до творіння. Людина культури – це незалежна особистість, котра здатна до самовизначення у світі культури. Для неї характерна самостійність суджень у поєднанні з повагою до поглядів інших людей, почуття

самоповаги, здатність орієнтуватися у світі духовних цінностей в оточуючому середовищі, вміння приймати рішення і нести відповідальність за свої вчинки, здійснювати самостійний вибір змісту своєї життєдіяльності, стилю поведінки, способів розвитку.

Духовна культура є епіцентром особистості. Духовність і духовна культура є підґрунтям професійної культури спеціаліста, котре знаходить своє відображення у професійній діяльності. Професійна культура розглядається як певний ступінь оволодіння професією, тобто певними способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованості духовної культури особистості. Отже можна прослідкувати такий ланцюжок – духовна ® професійна ® педагогічна культура. Виділення педагогічної культури як однієї з найважливіших складових суспільства зумовлено специфікою педагогічної діяльності викладача, вчителя, спрямованої на формування особистості, здатної у майбутньому відтворювати й збагачувати культуру суспільства. Культура педагога пройшла певні етапи свого розвитку разом з розвитком культури суспільства. Вона, як феномен педагогічної практики, існувала завжди, але мала різне соціальне й професійне "забарвлення" в залежності від впливу різних чинників: політики у сфері освіти, моральних відносин, що склалися в суспільстві, пануючої релігії, певного типу виховання, котрий був необхідний державі.

Думки про педагогічну культуру, про те, яким повинен бути вчитель, вихователь, наставник, висловлювалися уже в давніх цивілізаціях. Ґрунтовно розкрито це поняття в працях Я.А. Коменського, К.Д. Ушинського, В.О. Сухомлинського. Складовими педагогічної культури, на думку багатьох вчених, є науковий світогляд, наукова ерудиція, духовне багатство, педагогічна майстерність, педагогічні здібності, природно-педагогічні людські якості, педагогічна техніка, культура спілкування, культура мови, прагнення до самовдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мит Іларіон. Мої проповіді. – Вінніпег, 1973. – 115 с.
2. Любар О.О., Федорченко Д.Т. Історія педагогічної думки і освіти в Україні: Дохристиянський період. – К., 1993. – Ч 1. – 110 с.
3. Цільова комплексна програма "Вчитель". – К., 1997. – 14 с.
4. Державна національна програма "Освіта"(Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
5. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації: Навч.-метод. посібник. – К., 1996. – 386 с.

Матеріал надійшов до редакції 26.11.2001 р.

Витвицькая С.С. Культура педагога.

Осуществлен анализ педагогического наследия И.Огиенко и других выдающихся ученых. Представлены результаты исследования основных компонентов культуры.

Vitytska S.S. Teacher's culture.

The article contains the analysis of the pedagogical heritage of I.Ogiyenko and other famous scholars. The author presents the results of investigating the main components of pedagogical culture.